

DEONTOLOŠKE HIMERE SAVREMENOG SOCIJALNOG RADA ²¹

Sažetak:

Simplifikovani pristupi krajnje složenom fenomenu čovekove moralnosti, i danas, posle više od jednog veka u razvoju nauke socijalnog rada, primarno uslovljeni još uvek nerazvijenom etikom – filozofijom morala, u teoriji i metodologiji socijalnog rada uzrokuju brojne saznajne nedoumice, neproverene misaone postavke i uprošćene laičke interpretacije. Tipičan primer iznete teze je etička sfera *deontologije* (filozofske grane koja se odnosi na obaveze i dužnosti), inače u oblasti socijalnog rada, vulgarno minimizirane i suženo svedene na etičke kodekse – propisane norme i uputstva za profesionalno ponašanje socijalnih radnika u njihovom stručnom radu. Jedino valjan put za prevazilaženje ovih deontoloških himera je svakako sistematično razvijanje filozofije morala u okviru nauke socijalnog rada na bogatom izvoru etike, kao bitnog segmenta istorije filozofije, koja bi u formi konzistentne celine morala dati valjane odgovore na saznajne dileme oko *izvora morala, načina uspostavljanja morala, delatnih oblika morala i moralnih principa i svrha*, imanentnih univerzalnoj prirodi ove autentične humanističke delatnosti.

Ključne reči: deontologija, socijalni rad, etika, etički kodeks

UVOD

Opšta epistemološka nerazvijenost nauke socijalnog rada, u sintezi sa svojim krajnje složenim predmetom izučavanja, praktično ishoduje krupnim teorijsko-metodološkim nepoznanicama iz domena etike socijalnog rada, što se

20 Vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka.
E-mail: milan.petrickovic@fpn.bg.ac.rs

21 Tekst primljen 28. oktobra 2011. godine.

može u ilustrativnoj formi pokazati, na, u ovom tekstu, u istraživanje uzetih deontoloških aspekata. Sagledavanje čovekovog rodnog totaliteta, sa pozicija naučno fundiranog socijalnog rada, čija se esencija ogleda u humanom tretmanu najrazličitijih modusa ljudske egzistencijalne (de)humanizacije, u skladu sa logičkim zakonima svestranosti i celovitosti, nužno mora da se sazajno pozabavi i kompleksnom kategorijom *moralnosti*. Nažalost, taj pokušaj još uvek predstavlja „Ahilovu petu“ za nauku socijalnog rada, s obzirom na to da ona u korpus svojih naučnih disciplina nije na ozbiljan i sistematizovan način uspela da razvije i uvrsti filozofski zasnovanu etiku saobraznu svom specifičnom istraživačkom habitusu.

Posle više od jednog veka, tokom kog se u kontinuitetu razvija nauka socijalnog rada, ovde podvučen etički diskurs, ostaje na krajnje skromnom nivou simplifikovanih tumačenja ekstremno složenih moralnih pojava i procesa immanentnih esencijalnom tkivu univerzalne delatnosti socijalnog rada, u čiju nutrinu neposredno i najdirektnije zadiru socijalni radnici, baveći se čovekom kao moralnim subjektom u vrelu najrazličitijih egzistencijalnih zadatosti.²² Drugim rečima iskazano, u globalnim okvirima humanistika socijalnog rada nije dosegla epistemološku zrelost valjanog razvoja etike socijalnog rada, što se najdirektnije odražava i na teorijsko-operacionalnu nemogućnost davanja celishodnih odgovora na četiri, u istoriji etike, postulirana paradigmatična pitanja (shvaćena kao njena temeljna osnova) koja se odnose na: *izvore morala, načine uspostavljanja morala, delatne oblike morala, kao i na moralne principe i svrhe*.

Umesto njihovog doslednog teorijsko-metodološkog apsolviranja u naučnim okvirima socijalnog rada, celokupna moralna problematika, još više protivurečnija, zahvaljujući specifičnim ljudskim problemima kojima se bavi, krajnje nespretno i sazajno neuspešno pokušava da se sagleda samo sa deontoloških pozicija. Elementarna etička pismenost (inače vrlo krhka i siromašna u oblasti socijalnog rada – kako teoretičara, tako i praktičara) dovoljna bi bila za razlučivanje ovog apsurdna, i njegovo nadrastanje kroz misaoni sud da fokusiranje samo etičkih *kategorija dužnosti* nije kvalitativno dostojna sadržina koja bi omogućila vaspostavljanje misaono zrelih sudova u ovoj humanističkoj sferi.²³

U tom kontekstu, ovaj tekst sa epistemoloških pozicija i provocira neopravdano prihvatanje i ustaljivanje u teoriji i praksi socijalnog rada sazajno-*deontoloških himera*, koje se višestruko negativno odražavaju na teorijsko-metodološke koncepte socijalnog rada. Baveći se više spoljašnjom formom misaono-sterilnih modernih obrazaca, savremena nauka socijalnog rada prenebregava svoju

22 E. Granter, *Critical Social Theory and the End of Work*, Surrey, Ashgate, 2009.

23 Šire o ovome pogledati: Milan Petričković, *Etika, epistemološki zameci filozofije morala, Socijalna misao*, Beograd, 2011.

unutrašnju suštinu, padajući u zamke teorijsko ispraznih spekulacija i vulgarnih fikcija, s kojima u skladu se njeni poslenici u nas, prosto uslovljeni svojom intelektualnom nemoći i nepoznavanjem filozofski fundirane etike socijalnog rada, mire sa shvatanjem da deontologija, kao samo jedan segment etike, usmerena ka kategoriji dužnosti, može da pruži sve moguće i bezbrojne odgovore na obilje u potpunosti neistraženih moralnih pitanja u ovoj oblasti.

Da nevolja bude veća, u našoj nauci socijalnog rada ni njegove deontološke osnove nisu u korelaciji sa iskustvom filozofskog doumljivanja razvijene, što tek doprinosi uslozljavanju ovde fokusiranog problema – saznanjih obmana i pogrešnih teorijskih paradigmi, koji se dalje reflektuje u potvrdi činjenice predajne mudrosti da jedno zlo nikada ne ide samo, što u praksi rezultuje poraznom činjenicom da se sva etička „naučnost“ svodi na etičke kodekse socijalnog rada. Dakle, složena moralna iskušenja, kao stožerna osnova delatnosti socijalnog rada,²⁴ bivaju zarobljena i uprošćeno svedena, isključivo i samo u okove normiranih dužnosti, s čime se mire i svojim laicizmom podržavaju kako naučni poslenici, tako i njegovi praktični nosioci – socijalni radnici.

Epistemološka nedozrelost i samoobmanjivanje ove vrste, koji sobom povlače niz negativnih teorijsko-metodoloških posledica, koje se direktno odražavaju na saznanji kvalitet i naučnu autentiku socijalnog rada, svakako su dovoljan razlog da se kauzalni faktori od značaja za ovaj problem, u polaznoj formi, otvore na ovom mestu, što je svakako prvi korak u doslednijem teorijskom suočavanju sa njim.²⁵

ETIČKA SVRHOVITOST PROFESIONALNOG KODEKSA SOCIJALNOG RADA

Semantička geneza termina *deontologija* nalazi se u teološkoj sferi dokazivanja postojanja Boga, pri čemu se on odnosi na moralni dokaz o potrebitosti ljudskog uma da pretpostavi postojanje istog, kao osnove moralnog sveta. Ovaj termin, *deontologija*, izveden je od grčkih reči (*deon* – dužnost i *logos* – nauka) – nauka o dužnostima, koju je prvi put u filozofiji upotrebio engleski filozof Džeremi Bentam (1748–1832) u delu *Deontology*, obeležavajući njome teoriju morala u celini.

Inače, u filozofiji se da sresti uslovna podela etike (filozofije morala) na njena dva sastavna dela, i to: 1. *moralna aksiologija*, koja izučava fenomen moralnih vrednosti i 2. ovde potencirana *deontologija* – učenje o dužnostima, koje se bavi

24 Ferdinand, J., Pearson, G., Rowe, M., Worhington, F., A different Kind of ethics, Ethnography, 8, 2007.

25 Šire o ovome pogledati: R, Hugman, New Approaches in Ethics for the Caring Professions, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2005.

moralnim zakonima, propisima, zahtevima, naložima i uputstvima. Deontologija je produkt moralne svesti čoveka, koji je determinisan moralnim uverenjima, interesima i znanjima ljudi, zahvaljujući čemu moralni subjekt transformiše svoju individualnost u interpersonalni svet moralnog opštenja sa drugim ljudima.

U tom procesu moralnog opštenja različitih delatnih subjekata rađa se posebna forma društvene vrednosne svesti, koja počiva na moći obaveznosti za regulaciju konkretnih tipova egzistencijalne prakse. Tim procesom moralne vrednosti dobijaju karakter relativno obavezujućeg socijalnog odnosa ljudi, koji preferira postavljanju i važenju određenih vrednosno-moralnih sistema stavova u društvu u celini ili njegovim pojedinim delovima. Na taj način uspostavlja se objektivni karakter moralnosti, koji miri u sebi opšte i pojedinačne, čovekovoј prirodi, saobrazne potrebe ljudi i zajednice, pri čemu se uobličavaju nalozi moralnih dužnosti, koji mogu da se odnose na sve članove društva ili pripadnike pojedinih profesija. U tom smislu, naložene *moralne dužnosti se odnose na moralnu regulaciju ponašanja, što znači da izražavaju karakter moralnih potreba, naloga, zapovesti, normi, jednom rečju – moralnih obaveza.*

Profesionalno-stručna priroda socijalnog rada, usmerena ka najrazličitijim aspektima međuljudskih odnosa, dovodi do toga da se socijalni radnici neposredno u živom kontaktu suočavaju sa složenom biti moralnih dužnosti, kao osnovnim regulativnim oruđem uspostavljanja moralnih veza čoveka, prema samome sebi, prema drugim ljudima i zajednici u celini. Bolje reći, ovi stručnjaci se češće bave zanemarivanjem, odbacivanjem i kršenjem moralnih međuljudskih obaveza, tj. u raznim formama izvrgavanja postojećih normi, pravila ponašanja i propisanih dužnosti konkretnog prostora i kulture. Odsustvo neizvršavanja dužnosti (uslovljeno stepenom zrelosti, karakterne strukture, moralne imputabilnosti i sl.) vrsta je indikatora za stručnu intervenciju socijalnih radnika, pošto ta egzistencijalna forma čovekove moralne neostvarenosti povlači sobom razne posledice, kako po njega, tako i druge ljude u njegovom orbitavalištu.

Postulirajući *moralnu odgovornost*, institucionalno organizovan profesionalni socijalni rad u formi *etičkog kodeksa* praktično samopropisuje obaveze i dužnosti ponašanja svojih nosilaca – socijalnih radnika, ustanovljavajući njihovu profesionalnu etiku ili profesionalni moral. Ovaj kodeks (od semantičkih korena latinske reči *codex*, što znači deбло, trupac, panj na kome su se u prošlosti beležile zakonske norme, pravila i dužnosti) normativno uređuje *moralitet delatnih odnosa*, koji nastaju u specifičnoј profesionalnoj sferi socijalnog rada, zasnovanog na raznovrsnim oblicima uzajamnog ponašanja ljudi (kao moralnih delatnika) uspostavljenih u procesu obavljanja stručnih dužnosti. Dakle, etički kodeks socijalnih radnika ustanovljava *organizacione norme, unutrašnja pravila, propise i zahteve* za valjano obavljanje profesionalne delatnosti ove struke, što imperativno postavlja kao zadate ciljeve neophodna znanja i umeća, veštine,

napredovanje i usavršavanje, način međuljudske komunikacije i mnoge druge aspekte svojstvene ovoj delatnosti.

U ovom kontekstu, nužno je podvući činjenicu da je socijalni rad krajnje osobena i ekstremno zahtevna profesionalna delatnost u smislu moralne osetljivosti, iskušenja i težine, pošto se najneposrednije bavi ljudskim (ne)moralom²⁶, što je dovoljan razlog za ozbiljno fundiranje etičkih paradigmi profesionalnog kodeksa. Pogotovu kada se uvažava argument opšte čovekove odlike moralnog nesavršenog delatnika, sklonog moralnom grešenju, ne samo u stručnoj primeni profesionalnog znanja i stručne kompetencije, umeću i organizaciji, nego i u mnogim drugim, socijalnom radu, imanentnim situacijama, koje komplikuju različiti delatni odnosi individualnih karakterologija, kako u užim profesionalnim okvirima, tako i u širem odnosu te profesije prema drugim profesionalnim društvenim grupama i zajednici u celini.

Profesionalni etos socijalnog rada uobličen u etičkom kodeksu, u stvari, u sebi sintetiše univerzalne moralne vrednosti, poput *slobode, časti i dostojanstva ljudske ličnosti, socijalne pravde, opšteg blagostanja i dobrobiti sa krajnjim ciljem moralnog usavršavanja čoveka*, koji je ujedno i vrhovna svrha etike kao filozofske discipline. Kao moralni orijentir, etički kodeks socijalnih radnika nastoji da normativno formalizuje neophodnu *moralnu kulturu međuljudskog komuniciranja u svom profesionalnom domenu*, koji se nalazi u konstantnom protivstavljanju, sa jedne strane, onog Hegelovog razvoja moderne samosvesti, a, sa druge strane, mnogih moralnih dilema i problema, proključalih u konfliktnosti socijalnog egoizma, i njemu srodnog, otuđenog i razrušenog sistema moralnih vrednosti (konkretno danas u Srbiji), u koji neminovno zalazi profesionalni socijalni rad.

DEONTOLOŠKA ERISTIKA NUSUR-OVOG ETIČKOG KODEKSA U NAŠOJ PRAKSI SOCIJALNOG RADA

Mnogo puta potenciranu tezu o epistemološkoj neizgrađenosti etike socijalnog rada i brojnim saznavnim himerama, kako u nas, tako i u svetu, publikovanu u različitim teorijsko-saznavnim kontekstima humanistike socijalnog rada, ilustrujem na ovom mestu, na primeru teorijski diskutabilne moralno-deontološke osnove, NUSUR-ovog etičkog kodeksa SAD-a. Dovoljan razlog osvrta na pomenuti kodeks jeste njegova postuliranost u našu praksu socijalnog rada, u formi etičko-normativnog akta, koji je, tokom reformskih promena, zvanično

26 D.M., Mertens, P. E., Ginsberg, The handbook of Social Research Ethics, London, Sage, 2009.

ustanovilo Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, kao nadležna institucija Republike Srbije.²⁷

Inače, NUSUR-a (Nacionalno udruženje socijalnih radnika) je najveća profesionalna organizacija socijalnih radnika na svetu, nastala 1955. god., ujedinjavanjem sedam organizacija socijalnih radnika. Okuplja više od 160.000 članova, u 56 regiona širom Amerike, Portorika, Devičanskih ostrva, koji u programskoj formi teže ispunjavanju sledećih ciljeva:

- a) osnaženju i ujedinjenju profesije;
- b) promociji prakse socijalnog rada;
- c) unapređenju dobra socijalne politike,
- d) postuliranju dva osnovna principa: promocije visokih standarda u praksi i zaštite korisnika usluga.²⁸

Česta citiranost i uzimanje za uzor NUSUR-ovog etičkog kodeksa, kao valjanog obrasca za konstituisanje profesionalnih kodeksa socijalnih radnika svuda u svetu, pa i u nas, preporučuje isti, kao zahvalno štivo pri razmatranju epistemološko-etičke biti moralnih prava i dužnosti socijalnih radnika. Ovaj kodeks, u formi propisanih pravila, kao neposrednih, krajnje uprošćenih refleksija složene moralne problematike, sa kojom se stručno suočavaju socijalni radnici, *ne počiva na svrhovitoj teorijsko-filozofskoj osnovi*, koja bi trebalo da je jamac ozbiljnosti praktičnih regula, kojima se socijalni radnici, preplavljeni etičkim kontroverzama, rukovode u praksi. Identično simplifikovanim pristupima moralnoj problematici, često u potpunosti lišenih saznajnog iskustva filozofski zasnovane etike u našoj nauci socijalnog rada, i ovaj kodeks je lišen ozbiljne etičke paradigme, čiji je supstitut vanetička improvizacija često prožeta misaonim varkama, kojom se suština praznom formom zamenjuje.

U predgovoru ovog kodeksa potencira se *misija* profesije socijalnog rada, za koju se kaže da se nalazi u setu osnovnih vrednosti, a te „osnovne vrednosti su fondacija, jedinstvene svrhe i perspektive socijalnog rada“²⁹, i čine je: a) *služenje*; b) *socijalna pravda*; c) *dostojanstvo i vrednost pojedinca*; d) *važnost ljudskih odnosa*; e) *integritet*; f) *kompetencija*. U pojmovno-kategorijalnom aparatu etike – filozofije morala (koliko je meni poznato) ne postoji postuliran pojam nekakve „misije“, nasuprot kome datiraju teleološki ustrojene lekseme, kojima se jezikom

27 Šire o ovome pogledati: Milan Petričković, Bivstvujuća askeza socijalnog rada u učenju Eriha Froma, Socijalna misao, časopis za teoriju i kritiku socijalnih ideja i prakse, Beograd, 2010, br 65. str. 18–38.

28 Code of Ethics, of The National Association of Social Workers, Approved by the 1996, NASW Delegate Assembly.

29 Etički kodeks Nacionalnog udruženja socijalnih radnika, Socijalna misao, časopis za teoriju i kritiku socijalnih ideja i prakse, Beograd, 2005, br. 4, str. 182.

etike operiše i sazajno komunicira u domenu jednog od fundamentalnih etičkih pitanja koje se *bavi svrhama morala*. Pri tom, pojam *misije*, svojstven internet „naučnim“ stranicama, brzog i površnog informisanja, bez aksiološko-etičkih naučnih pojmova, u ovom kodeksu se sagledava kao sadržaj *osnovnih vrednosti*, koje obuhvataju *fondaciju, jedinstvene svrhe i perspektive socijalnog rada*, što je školski primer vanaksiološkog pristupa³⁰ (koji je, sa etičkim, vrlo bitan segment filozofije) u nauci socijalnog rada.

Iz ovih paradigmatičnih aksioma NUSUR-ov etički kodeks profiliše 6 svrha, koje, zajedno sa vrednostima, čine, preciznije rečeno, trebalo bi da čine, polazne etičke paradigme, tj. filozofsku osnovu, koja je stožer kako stručne delatnosti, tako i etičkog fundusa moralne problematike, prisutne u socijalnom radu. U pitanju su:

- 1) Kod koji identifikuje osnovne vrednosti na kojima se zasniva misija socijalnog rada;
- 2) Kod koji objedinjuje široke etičke principe koji predstavljaju osnovne profesionalne vrednosti i ustanovljavaju set specifičnih etičkih standarda koji bi trebalo da koriste kao vodič kroz praksu socijalnog rada;
- 3) Kod koji je dizajniran da pomogne socijalnim radnicima u identifikovanju relevantnih razmišljanja kada se pojavi konflikt ili dilema u vezi sa profesionalnom etikom;
- 4) Kod koji pruža etičke standarde zbog kojih drugi ljudi profesiju socijalnog rada smatraju odgovornom;
- 5) Kod koji oblast socijalnog rada, misiju, vrednosti, etičke principe i etičke standarde približava mladim socijalnim radnicima;
- 6) Kod koji artikuliše standarde koje profesija socijalnog rada može koristiti u razmatranju toga da li se socijalni radnik poneo neetično.

Elementarno poznavanje filozofski zasnovane etike dovoljan je uslov za razlučivanje činjenice da ovde pobrojane vrednosti (pojedinačno ili sve zajedno) ne mogu da se pojme kao ključni putokazi za „etičku misiju“ socijalnog rada, pod kojom ja podrazumevam moralnu svrhovitost etičkog kodeksa. Najviše što može jeste da se uz visok stepen logičke tolerancije, pored decidirano potenciranih pomenutih vrednosti i principa (pojmovno-kategorijalno obeleženih u etici), u ovom kodeksu, samo raspoznaju i anticipativno naslute i druge etičke kategorije poput *moralnih normi, obaveza, dužnosti, moralnih motiva, uverenja, moralne imputacije, krivice, moralnog preispitivanja, moralnog samo-ocenjivanja i ocenjivanja, moralnog sankcionisanja, kažnjavanja* i sl. Do njih

30 Šire o ovome pogledati: Milan Petričković, Nauka socijalnog rada u apsurdnu vanaksiološkog vrednovanja, Socijalna misao, časopis za teoriju i kritiku socijalnih ideja i prakse, Beograd, 2009, br. 64, str. 9–30.

ovaj kodeks i nije mogao da dopre, iz prostog razloga što se teorijski ne temelji na saznanju filozofske discipline etike, zahvaljujući čijem iskustvu nauka socijalnog rada jedino valjano bi mogla da, sa etičkih pozicija, definiše svoj predmet, principe, vrednosti, moralnu teleologiju, što u stvari potencijalno čini epistemološku bit etičkog kodeksa.

Odsustvo ovih elementarnih znanja iz oblasti filozofski zasnovane etike reflektovalo se upravo u koncipiranju kodeksa o kome je reč, gde njegovi kreatori, sasvim precizno, potvrđuju moj stav, sami ukazujući odakle proizlazi njegova formalnost i površnost, koja sprečava razborito sudovanje ophrvano misaonim himerama o suštini i svrsi ljudske moralnosti. U delu o svrhama NUSUR-ovog kodeksa doslovno piše: „Pored ovog kodeksa postoji jako puno izvora informacija o etičkom razmišljanju koji mogu biti korisni. Socijalni radnici bi trebalo da posmatraju teoriju o etici i principe uopšteno, teoriju socijalnog rada i istraživanja, regulative, zakone, politiku agencije i druge relevantne kodove etike, prepoznajući da bi, pored ostalih etičkih kodova, oni trebalo da razmatraju NUSUR-ov etički kodeks kao njihov primarni izvor.“³¹

Dakle, umesto da primarni izvor za obrazovanje – kao i profesionalno osposobljavanje socijalnih radnika za razumevanje kompleksne kategorije morala bude *ta teorija o etici* koja se u nauci zove *filozofija moralnog učenja*, koja podrazumeva *etiku kao delatnu praksu* (a ne kao spekulaciju, apstraktnu ispraznost), na osnovu čijih filozofsko-epistemoloških paradigmi bi kodeks socijalnih radnika morao da se ustanovi, ovde se protežira svakoj logici stran stav. A to je, kao što sam i podvukao, misaoni apsurd (jalova, pogrešna misao), u skladu s kojim se kao *glavno etičko učenje* (bez obzira na to što se odnosi na primenjena moralna načela u praksi) proglašava *zbirka određenih propisa ponašanja, lišena svake filozofske višeslojnosti i dubine*, dok se teorijski zasnovano etičko učenje i principi socijalnog rada uzimaju kao sporedni, dopunski, marginalni etički kodovi. Drugim rečima, kao vrhovno teorijsko polazište tog etičkog kodeksa uzima se *zapravo sam taj kodeks*, i njemu odgovarajuće regulative, zakoni, nekakva politika agencije, i sasvim nejasni – „drugi relevantni kodovi“.

To uzrokuje pomenutu erističku prazninu³² i besmisao, po kojima se potencijalno kompleksan odnos prema moralu u socijalnom radu, zasnovan na filozofiji i njenoj oblasti deontologiji (disciplini o moralnim obavezama i dužnostima), vulgarno sužava i minimizira, na krajnje pojednostavljen segment, prihvaćen u ovoj ispraznoj formi etičkog kodeksa – zbirku normiranih propisa,

31 Etički kodeks, Nacionalno udruženje socijalnih radnika, cit. delo, str. 184.

32 Šire o ovome pogledati: Milan Petričković, Nužnost teorijsko-filozofskog utemeljenja etike socijalnog rada naspram eristike besplodnih deontoloških sadržaja, Socijalna misao, časopis za teoriju i kritiku socijalnih ideja i prakse, Beograd, 2006, br. 49, str. 145–159.

kojima se tehničko-administrativno uređuje odnos socijalnih radnika *prema klijentu, kolegama, profesiji, njegove odgovornosti kao profesionalca i ostatku društva*.

Praktične posledice pokušaja ove vrste – *da se, bez etike, etički fundira kodeks socijalnih radnika*, jesu i materijalne greške, saznavne iluzije i varke, izazvane nepoznavanjem osnovnih filozofsko-pojmovnih kategorija, u koje, na ovom mestu, u odsustvu prostora neću dublje zalaziti.³³ Samo kao ilustraciju ovde navodim preinačavanje etičkih kategorija: *moralne samosvesti, moralnog saznanja i moralne odluke*, u kodeksu normirano – *samorazumevanje i samoodlučivanje*,³⁴ koje u obzir ne uzima ključne etičke pojmove *slobode, slobodne volje i slobodnog izbora*. Takođe, u delu kodeksa koji se odnosi na neetično ponašanje socijalnih radnika, nijedne reči nema o *moralnoj zasluzi, moralnom samoocenjivanju, ocenjivanju drugih, savesnom preispitivanju, stidu, kajanju, praštanju i moralnoj sankciji*.³⁵ Kako i da bude, kada se tim elementarnim pojmovima, kao osnovnim rečima saznavnog jezika etike, ne opšti (ili se to vrlo retko i pojednostavljeno čini) u teoriji i metodologiji socijalnog rada?!

Kodeks nacionalnog udruženja socijalnih radnika SAD-a, koji sam ovde uzeo za činjenično potkrepljivanje krajnje ograničene, u pojedinim segmentima i pogrešne etičko-deontološke zasnovanosti socijalnog rada, ne bi zavređivao dalju pažnju, da on od nadležnog Ministarstva Republike Srbije nije verifikovan kao deontološka vodilja zaposlenima u oblasti socijalne zaštite u nas. Vrednosno rasulo srpskog društva, koga nije imuna ostala ni nauka socijalnog rada, vaskrslo je, u naučno-istraživačkom smislu bezvredne, ispodprosečne i, u krajnjem slučaju, prosečne poslenike, koji u odsustvu znanja, kreativne razboritosti u subjektivno-kritičkih osvrta, u odnosu na obilje, u javnom mnjenju plasiranih informacija, slepo prihvataju i saznavno veruju u sve ono što se kao naučna građa nametne, od, u kvalitativnom smislu, vrlo sumnjivih naučnih autoriteta iz sveta.

Lišeni, konkretno, poznavanja etike kao filozofske discipline, što je – u skladu sa zakonima logike – nužan uslov valjanog fundiranja etičkog kodeksa socijalnih radnika, pomenuti kvazieksperiti – učesnici strateških reformi sistema socijalne zaštite (pa naravno i institucionalnog ustrojstva socijalnog rada) u Srbiji, nisu imali drugog načina, nego da bukvalno prepisuju pomenuti kodeks i ponude ga kao vredan etički putokaz socijalnim radnicima. Toj metodologiji prostog prepisivanja izmiče činjenica složenosti moralnog fenomena, koji je, osim univerzalnih kulturoloških kodova (jezičkih, običajnih, mitoloških, religij-

33 Šire o ovome pogledati: Seligson, A. L., Choi, L., *Critical Elements of an Organizational Ethical Culture*, Washington, D.C. Ethics Resource Centre, 2006.

34 NUSUR-ov etički kodeks, deo: Etički standardi, 1.02.

35 Isto, deo: Etički standardi, 2.11.

skih, vrednosnih), koji u ovom slučaju tvore naš jedinstven (kao i svaki drugi) etnopsihološki divorcitet.

Držeći se sigurnih epigoničkih obrazaca, sa intelektualno-inferiornih pozicija doslednog verovanja u navodni etički sadržaj, koji pri tom uopšte ne poznaju, pored par socijalnih radnika (koji takođe ne poseduju saznanje iskustvo filozofije morala, ili pak minimalno raspoložuju njime), ovaj Kodeks iz Amerike su, za socijalne radnike u Srbiji, u našu praksu implementirali pravnici, sociolozi, psiholozi, apsolutno pri tom ne vladajući elementarnim pojmovima etike socijalnog rada. Da nevolja bude veća, kvantitativno (oko interesa) ujedinjena većina onih koji se ne bave etikom, a navodno prave etičke kodekse socijalnih radnika na nacionalnom nivou u Srbiji, nihilistički se odnose prema manjini onih koji istražuju i publikuju etičke sadržaje. To ishodi naučnim teatrom apsurdna, sa nesagledivim teorijsko-metodološkim posledicama u ovoj – na državnom nivou – vrlo bitnoj humanističkoj sferi socijalnog rada, u čijim se okvirima praktikuje spektar projektovanih mera socijalne politike,³⁶ primarno usmerenih ka marginalnim, i u smislu zadovoljavanja elementarnih egzistencijalnih potreba, socijalno ugroženim slojevima stanovništva.

ETIČKE SIMPLIFIKACIJE PROFESIONALNOG KODEKSA DRUŠTVA SOCIJALNIH RADNIKA REPUBLIKE SRBIJE

Pored NUSUR-ovog etičkog kodeksa, naši socijalni radnici u svom profesionalnom stručnom radu mogu da se moralno rukovode i *Kodeksom profesionalne etike*, koga je 2008. god. ustanovilo *Društvo socijalnih radnika Srbije*, kao prerađeno izdanje svog prvog Profesionalnog kodeksa iz 1974. god. Ne ulazeći ovom prilikom u razmatranje slobodnog izbora socijalnih radnika u Srbiji, kome

36 Imao sam, kao univerzitetski profesor, osnivač i predavač discipline Etike socijalnog rada na FPN-a u Beogradu, i redak autor mnoštva izvornih etičkih publikacija iz domena socijalnog rada, (ne)priliku da u svojstvu gosta slušaoca čujem izlaganja na promociji ovoga kodeksa, više njegovih kreatora i promotera, čija etička pismenost ne bi bila dovoljna za minimalan prolazak na ispitu iz etike socijalnog rada na osnovnim studijama. Međutim, to ne smeta njihovom angažmanu u reformskoj potrazi za „dobrom“ etičkom praksom, za koju navodno osposobljavaju socijalne radnike, kroz vikend radionice, work shop-ove, seanse, predavanja i ostale supervizijske modele, ni manje ni više baveći se etičkim dimenzijama socijalnog rada. Iako zakleti protivnik jednostranih modernih prezentacija u nastavi lišenih stvaralačke improvizacije, u ovom slučaju sam njihov veran pobornik, jer čitanje, zapravo sricanje krupnih slova sa panoa, kakav-takav je garant da se i ovo šturo etičko štivo od ovih „eksperata predavača“ prenese slušaocima. Prožeta sarkazmom, u funkciji katarze, nameće mi se ovde rektorska dilema: nije li ova intelektualno aksiološka „lakrdija“, u svojoj ozbiljnosti, možda tipičan primer Hegelove teze o poželjnosti zla u socijalnom radu, koje svojom apsurdnošću prosto nameće nužnost promene postojećeg stanja?! – Prim. aut. M.P.

će se od ova dva važeća kodeksa prikloniti, kao ni u razloge njihovih zasebnih datiranja, samo se sa deontološkog stajališta osvrćem ovom drugom, kodeksu Društva socijalnih radnika Srbije.

Identično već kratko vreme analiziranom NUSUR-ovom etičkom kodeksu, i ovaj „naš“ kodeks fundamentalnu filozofsku zasnovanost nadomešta nekakvim programima izrade tekstova kodeksa koji su obuhvatili „niz stručnih konsultacija odgovarajućih institucija u zemlji i podružnica i članova Društva socijalnih radnika, kao i konsultacija više eminentnih stručnjaka raznih profila“. S tim konsultacijama sa eminentnim institucijama i stručnjacima nameće mi se pitanje njihove ozbiljnosti ako se vrše van naučnog prostora, koji, kada je Srbija u pitanju, logikom upućuje na FPN u Beogradu i Smer socijalne politike i socijalnog rada, pa bliže – na njemu izučavanu disciplinu *Etiku socijalnog rada!*

Kreatori ovog etičkog sadržaja u pokušaju razrešavaju svoju dilemu svedočeci „da su zapaženi doprinos u izradi tekstova dali kodeksi socijalnih radnika iz drugih demokratskih zemalja u kojima postoji tradicija profesije socijalnog rada i stručnih udruženja – pre svega Velike Britanije i SAD-a, ali su u obzir uzeta i iskustva skandinavskih zemalja i Kanade“. Nasuprot uvodnom ukazivanju na vrlo diskutabilne „demokratske“ izvore etičkog kodeksa, u biti izlišne i ovom kontekstu nepotrebne ideološke primese, smatram važnom filozofsku (znači dublje i suštastvenije promišljenu) *pojmovno-kategorijalnu i predmetnu osnovu* koja bi morala da bude garant etičke težine i valjanosti deontološki propisanih normi za stručno ponašanje socijalnih radnika.

Elementarno znanje (kako etičko, tako i politikološko) konsultovanih eksperata svakako bi sprečilo danas omiljenu misaonu floskulu, saznajnog nivoa himere, sadržanu u preambuli ovog kodeksa o srpskom „društvu koje izgrađuje nove vrednosti i odnose“; kao i bizarnu želju da – zajedno sa stručnim rečnikom adresarima ustanova i Centara za socijalni rad, tekstovima pozitivnih propisa i protokolima – *Kodeks* učine nezaobilaznim prijateljem svakog stručnog radnika. Shvatajući modni trend izražavanja, primeren, kako tvorci ovog kodeksa sami kažu, *osavremenjavanju* kodeksa u cilju pokazivanja stepena zrelosti profesije socijalnog rada u Srbiji umesto „raskošnog stila“ ove vrste, *baš zarad mog stepena zrelosti*, preferiram etičkoj suštini, *koja bi umesto prijatelja u kodeksu fundirala etički utemeljene postulate, norme, zakone, dužnosti, pravila ponašanja* i ostale stožerne etičke kategorije imanentne filozofski zreloj deontologiji socijalnog rada! Međutim, u vrednosnom raskolu misaono-demokratske slobode prisutne u nas, ovo identifikovanje etičkog kodeksa sa prijateljem socijalnog radnika, možda se slobodnije uzeto može sagledati kao „savremeno otkriće – novina“. Jer etičku višeslojnost prijateljstva, doduše ne ovako „kreativno“ kao u kodeksu, davno je kao izraz međuljudskog morala promišljao u filozofiji npr. Ciceron!

Ovaj Kodeks, kažu njegovi tvorci zahvaljući svom, citiram, „modernizmu“ kroz definisanje obaveza članova, utemeljuje Društvo socijalnih radnika Srbije kao stručnu asocijaciju. Smatram da nije dobro stručno utemeljenje profesionalnog Društva socijalnih radnika preko kodeksa bazirati na modernizmu s obzirom na njegovu odliku *prolaznog, trenutno raširenog trenda mode i pomodarstva*.³⁷ Postoje mnogo bitnije drevno začete etičke paradigme socijalnog rada koje su u svojoj istorijsko-civilizacijskoj datosti uvek prisutne, savremene i univerzalno važeće.

Tragikomična je (sa moralnih i sa saznavnih osnova) činjenica da se autori ovog kodeksa pozivaju na *program* naučne discipline *Etike socijalnog rada* na FPN-u, koju je moja malenkost sticajem okolnosti u protekle dve decenije dosledno izgrađivala i u korpus naučnih disciplina, u fundiranom obliku uvrstila, a da pri tom ni u formi konsultacije nisam kao prvopozvani u ovoj sferi mogao da se pozabavim pitanjem kodeksa!

Da saznavno-logički dometi etičara ovog ranga budu u potpunosti jasni i razgoličeni u misaonom apsurdu pomogao je njihov iskren u odsustvu osnovnog znanja pomalo žalostan stav da kodeks koji su oni u odsustvu etičke pismenosti konstruisali, pored osnovne namene razvijanja uspešnosti stručnih aktivnosti socijalnih radnika, sticanja jasnog identiteta struke kao dokument, podvlačim, „može doprineti i razvoju teoretske misli“. Zar treba mnogo truda za epistemološko potiranje ove logički apsurdne teze u njenom, kako bi filozofi rekli, „misaonom pobačaju“ i „izdajstvu“, zamene sadržaja i forme, gde se **van etike laički uobličen normativni sadržaj uzima za teorijsko izвориšte i inspiraciju same teorije** – filozofije morala u socijalnom radu, koja bi, da je uvažavano znanje i stručna kompetencija, u stvari, morala da bude paradigmatično polazište u izradi ovoga kodeksa!

Posledični izdanak, kao neminovna posledica ovakvih spekulacija u domenu etičkog kodeksa najavljuje se i *sistem licenciranja*, koji će širom otvoriti vrata prisutnom i u socijalnom radu uvreženom laicizmu, gde će se priučeni kvazipoznavaoci moralne problematike, na osnovu ovakvog kodeksa i njegove filozofske „dubine“, sebi za pravo dati da procenjuju i kao *supervizori* moralno ocenjuju stručne postupke socijalnih radnika. Stiču se svi uslovi za težak apсурd, čije kontroverze će, u odsustvu naučnog i profesionalnog digniteta delatnosti socijalnog rada omogućiti mnogim zainteresovanim intelektualnim profiterima, koji u bukvalnom smislu ne vladaju osnovnim pojmovima iz njegove moralno-delatne sfere, da po službenoj i ideološkoj podobnosti rešavaju složene etičke dileme socijalnog rada. Nezanjanje kojim se rukovode u svom kvazietičkom

37 Šire o ovome pogledati: Milan Petričković, Snobizam savremenog socijalnog rada, Socijalna misao, časopis za teoriju i kritiku socijalnih ideja i prakse, Beograd, 2006, br. 53, str. 67–85.

pristupu socijalnom radu, posle nekoliko seminara i dobijenih „licenci“, od sumnjivih (po stepenu naučnog nivoa) nadležnih institucija, dalje će u svojstvu predavača prenositi na socijalne radnike, pripremajući ih preko sterilno prepričavanih pričica iz prakse zabavnih „etičkih kvizova“, kao idealno savremenih didaktičkih modela, za dobru praksu.

Konstruktivna je izneta teza u predgovoru ovoga kodeksa o primenjenoj etici, s tim što se *mora razlučiti esencija pojma primenjene etike sa filozofskog diskursa*, s čim u vezi treba pojasniti i stav da se kroz kodeks *pruža osnovna literatura mladoj struci* a studentima prilika da se upoznaju sa svojom budućom strukom, i pripreme za njene izazove i dileme. Isuviše smelim smatram tvrdnju da je kodeks osnovna literatura za mladu oblast socijalnog rada, uprkos poznavanju etičke orijentacije njenih zagovornika. Zarad istine, pre bih se okrenuo istoriji etičke misli i njenim zaista vrednim anticipacijama za humanistiku socijalnog rada i stručno osposobljavanje³⁸ kako studenata, tako i socijalnih radnika praktičara, i, što je vrlo važno, naučnih delatnika i reformatorskih stratega u ovoj oblasti!³⁹

DEONTOLOŠKA GENEZA SOCIJALNOG RADA – OD ISPRAZNIH KODEKSA DO FILOZOFSKE SUŠTINE

Kratko sagledavanje teorijsko-filozofske osnove etičkih kodeksa, na čije norme su upućeni socijalni radnici u nas, u potpunosti potvrđuje moju tezu o krajnje pojednostavljenom nivou etičkih pristupa, složenoj moralnoj problematici u oblasti socijalnog rada. Kao direktni produkt, globalno (kako u nas, tako i u svetu) još uvek nerazvijene filozofije morala u nauci socijalnog rada, za primer uzeti kodeksi (NUSUR-ov i Kodeks Društva socijalnih radnika Srbije) ostaju na skromnom nivou vanetičkih suština. Ove zbirke profesionalnih normi za praktično ponašanje socijalnih radnika ostaju na ispraznom frazeološkom nivou etičkih simplifikacija i administrativnih pravila, koja, u odsustvu vladanja pojmovno-kategorijalnim aparatom filozofski zasnovane etike, ne mogu da dopru do latentne biti raznovrsnih deontoloških aspekata dužnosti.

Oba kodeksa, po identičnom obrascu etičke neutemeljenosti, u preambula otkrivaju svoju teorijsko-filozofsku slabost, oličenu u saznajno-limitiranim improvizacijama upotrebe laičkih – etici nepoznatih pojmova – za fundamentalne moralne kategorije, što spada u red ozbiljnih materijalnih grešaka u nauci.

38 D., Harrington, R., Dolgof, Hierarchies of Ethical Principles for Ethical Decision Making in Social Work, Ethics and Social Welfare, No. 2, 2008.

39 Šire o ovome pogledati: Milan Petričković, Bukvar etičkih pojmova – futurističko pitanje savremene nauke socijalnog rada, Socijalna misao, časopis za teoriju i kritiku socijalnih ideja i prakse, Beograd, 2008, br. 58, str. 61–84.

Umesto teleoloških zadatosti, NUSUR-ov etički kodeks ima nekakvu „misiju“, u okviru koje se ukazuje na samoodlučivanje, bez njegovog (sa pozicije filozofije morala) obaveznog sagledavanja u korelaciji sa *slobodnom voljom i slobodnim izborom, moralnim motivima, namerama i odlukama, od kojih u stvari direktno zavise i moralni postupci*. Isti je slučaj i sa drugim osnovnim etičkim pojmovima, od suštinskog značaja, za bolje razumevanje od strane socijalnih radnika, svakojakih postupaka ljudi sa kojima dolaze u stručni kontakt, kojih prosto nema u ovom kodeksu, koji tako ostaje siromašniji za pojmove *moralne vrline, moralnih vrednosti, moralnog karaktera, imputacije, moralnog samoocenjivanja, moralnog preispitivanja, kajanja, stida, praštanja* i sl.

Naspram tome što se sreće u predgovoru Kodeksa socijalnih radnika, koji je ustanovilo društvo socijalnih radnika, prisutne su ideološke floskule o demokratskim principima, novim vrednostima našeg društva, modernizmu, kao i danas posebno aktuelnom trendu podsticanja i unapređenja saradnje i koordinacije socijalnih radnika iz državnih institucija sa „svim domaćim i stranim vladinim i nevladinim organizacijama koje se bave socijalnim aktivnostima“. ⁴⁰ Stidljivo i nasumice uz put, u delu o *Opštim pravima i dužnostima socijalnog radnika* ovoga kodeksa, olako se, u biti frazeološki, samo pominju fundamentalni etički pojmovi *slobode, solidarnosti i humanih međuljudskih odnosa*. A ti pojmovi su, u stvari (između ostalih), suštinski u oblasti moralnih dimenzija socijalnog rada i njegovog deontološkog koda.

Navedene i jasno argumentovane činjenice me učvršćuju u stavu da ovakva vanetička zasnovanost etičkih kodeksa najdirektnije proizlazi iz opšte filozofske nerazvijenosti nauke socijalnog rada, čijim nosiocima kod nas, u odsustvu autentičnog pristupa i znanja, ne preostaje ništa drugo, do duhovna submisivnost, u skladu s kojom, beskritički prepisuju i bezvredne – kvazietičke sadržaje, naivno doživljavaju kao izraze visokih naučnih dometa. Kao odgovor tome, branim u ovoj oblasti sazajno uverenje da *etika socijalnog rada mora počivati na filozofsko-moralnom iskustvu istorije etike i njemu saobraznim (drugim) istorijsko-civilizacijskim izvorima*, što je jedini siguran garant za nadržavanje ustaljenih etičkih himera kroz utemeljavanje deontologije socijalnog rada.

Dakle, decidirano ovde podvlačim – *deontologiju socijalnog rada*, kao živi izdanak filozofski zasnovane etike socijalnog rada, koja predstavlja jedan od više bitnih etičkih segmenata, čiji pojmovno-kategorijalni kvalitet jedino može da predstavlja osnovu valjanih etičkih kodeksa. Deontologija je, u osnovi, kao filozofska oblast koja se bavi ljudskim dužnostima, primarno teorijsko izvorište

40 Pogledati: Milan Petričković, *Socijalna politika Srbije kao žrtva nemoćne vlade i moćnih nevladinih organizacija*, Srpska slobodarska misao, časopis za filozofiju, društvene nauke i političku kritiku, god. IX, Beograd, 2008, br. 1, str. 77–88.

etičkih kodeksa, što znači da ona mora biti šira, bogatija i teorijsko-filozofski sadržajnije od etičkih kodeksa kao skupa normi, na koje se ne sme svesti i pogrešno s njima poistovetiti. Kada se ova činjenica ima u vidu, postaje apsolutno jasna, u svojoj bespredmetnosti, zabluda laika u teoriji i praksi socijalnog rada, koji kvazietiku socijalnog rada svode u opsege etičkog kodeksa!?

Iz rečenog se može zaključiti da deontologija socijalnog rada mora da, u skladu sa filozofijom morala (etikom), epistemološki postulira *moralne zakone, propise, zahteve, norme, naloge i uputstva*, kao stožere čovekovih moralnih obaveza i dužnosti; dovodeći ih, pri tom, u sklad sa *moralnom svešću i savešću* čoveka, koji su vođeni njegovim individualnim *uverenjima, interesima i znanjima* u procesu interpersonalnog moralnog opštenja i regulative. Razvijajući pomenute esencijalne pojmove buduće deontologije socijalnog rada, saznajna logika nametnuće njihovu dijalektičku povezanost i sa ostalim elementarnim etičkim pitanjima poput *svrbovitosti morala, njegovih načina uspostavljanja i delatnih oblika iskazivanja*, čime se zaokružuje totalitet čovekove moralnosti u domenu ove humanističke profesije.

LITERATURA

- Code of Ethics, of The National Association of Social Workers*, Approved by the 1996, NASW Delegate Assembly.
- Etički kodeks Nacionalnog udruženja socijalnih radnika*, Socijalna misao, časopis za teoriju i kritiku socijalnih ideja i prakse, Beograd, 2005.
- Ferdinand, J., Pearson, G., Rowe, M., Worthington, F. (2007), *A different Kind of ethics*, Ethnography, vol. 8.
- Granter, E. (2009), *Critical Social Theory and the End of Work*, Surrey, Ashgate.
- Harrington, D., Dolgof, R. (2008), Hierarchies of Ethical Principles for Ethical Decision Making in Social Work, *Ethics and Social Welfare*, vol. 2.
- Hugman, R. (2005), *New Approaches in Ethics for the Caring Professions*, Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Mertens, D.M., Ginsberg, P. E. (2009), *The handbook of Social Research Ethics*, London, Sage.
- Petričković, Milan (2010), *Bivstvujuća askeza socijalnog rada u učenju Eriha Froma*, Socijalna misao, časopis za teoriju i kritiku socijalnih ideja i prakse, Beograd.
- Petričković, Milan (2008), *Bukvar etičkih pojmova – futurističko pitanje savremene nauke socijalnog rada*, Socijalna misao, časopis za teoriju i kritiku socijalnih ideja i prakse, Beograd.
- Petričković, Milan (2009), *Nauka socijalnog rada u apsurdnu van-aksiološkog vrednovanja*, Socijalna misao, časopis za teoriju i kritiku socijalnih ideja i prakse, Beograd.

- Petričković, Milan (2006), *Nužnost teorijsko-filozofskog utemeljenja etike socijalnog rada naspram eristike besplodnih deontoloških sadržaja*, Socijalna misao, Socijalna misao, časopis za teoriju i kritiku socijalnih ideja i prakse, Beograd.
- Petričković, Milan (2006), *Snobizam savremenog socijalnog rada*, Socijalna misao, časopis za teoriju i kritiku socijalnih ideja i prakse, Beograd.
- Petričković, Milan (2008), *Socijalna politika Srbije kao žrtva nemoćne vlade i moćnih nevladinih organizacija*, Srpska slobodarska misao, časopis za filozofiju, društvene nauke i političku kritiku, god. IX, Beograd.
- Petričković, Milan (2011), *Etika, epistemološki zameci filozofije morala*, Socijalna misao, Beograd.
- Seligson, A. L., Choi, L. (2006), *Critical Elements of an Organizational Ethical Culture*, Washington, D.C. Ethics Resource Centre.
-

Milan Petričković

DEONTOLOGICAL CHIMERAS OF CONTEMPORARY SOCIAL WORK

Summary:

Simplified approaches to extremely complex phenomena of human morality even today, after more than a century in development of science of social work, primarily conditioned by still underdeveloped ethics – philosophy of moral, in theory and methodology of social work cause numerous cognitive doubts, unexamined postulates and simplified laic interpretations. A typical example of this thesis is the ethic sphere of deontology (branch of philosophy dealing with obligations and duties), in the field of social work vulgarly minimized and narrowly reduced to ethical codes – prescribed norms and instructions for professional behavior of social workers in their career. The only correct way for overcoming these deontological chimeras is certainly a systematic development of philosophy of moral within the science of social work, on the rich spring of ethics as an important segment of history of philosophy which in a form of consistent entity should offer right replies to cognitive dilemmas about the source of moral, manner of establishment of moral, active forms of moral and moral principles and purposes, immanent to the universal nature of this authentic humanistic activity.

Key words: deontology, social work, ethics, ethical code.